

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У XXI СТОЛІТТІ: ПРОГНОЗИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі глобалізації освітнього простору, що набуває стрімкого розвитку на початку XXI століття як ключовий принцип побудови відносин у світі. У ній охарактеризовано вплив глобалізації на генезу соціальних процесів, що супроводжується усвідомленням важливості ролі транснаціонального вектору розвитку вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, глобалізація.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Економічна й культурна глобалізація як процес «розширення, поглиблення й прискорення всесвітньої взаємозалежності» [6, 5] розпочала нову еру у розвитку вищої освіти, котра завжди вирізнялася відкритістю на міжнародній арені, насамперед, завдяки своїй знаннєвій сутності, що не визнає юридичних обмежень і територіальних кордонів. Вища освіта значно трансформувалася під впливом глобалізації, перетворившись на своєрідний центр змін, котрий завдяки всесвітній мережевій взаємодії університетів й академічному обміну поступово змінює соціальний, економічний й культурний характер життя суспільства.

У глобальній економіці знань інституції вищої освіти поступово впродовж останніх декількох десятиліть перетворюються на середовище транскордонних взаємовідносин, неперервного глобального переміщення людей, інформації, технологій, знаннєвої продукції й фінансового капіталу. Науково-дослідна діяльність цих установ набуває все більшого міжнародного виміру завдяки посиленню професійної мобільності викладачів і науковців та інституційної мобільності навчальних програм і кампусів. А створення глобального ринку освітніх послуг і міжнародних рейтингів університетів значною мірою сприяло появі специфічного глобального критерію в структурі академічного ринку праці, котрий впливає на можливість працевлаштування професорсько-викладацького персоналу. Усі зазначені зміни спричинили ґрунтовне переосмислення стратегій функціонування вищих навчальних закладів й розвитку системи вищої освіти в цілому як на локальних (національних), так і на міжнародному рівнях.

Ще півстоліття тому міжнародні відносини були дещо маргінальними у повсякденній діяльності інституцій вищої освіти, за виключенням науково-дослідницької сфери. Нині всезростаючий вплив глобального навколишнього середовища здається невідворотною реальністю. У багатьох країнах такі явища як міжнародна мобільність, глобальні порівняння й рейтинги ВНЗ, інтернаціоналізація вищої освіти стали ключовими питаннями стратегічного розвитку, а урядовці й керівники університетів сповненні думок про політику транснаціонального співробітництва й конкуренції. До прикладу, в установчих документах більшості ВНЗ провідних англосовітських країн міжнародне співробітництво визначається як основоположний елемент сталого розвитку.

Отже, маємо переконання, що уважне вивчення зарубіжних підходів до транснаціонального вектору розвитку вищої освіти та співвіднесення їх з українськими реаліями сьогодення сприятиме прогностичному формуванню національної політики й виробленню відповідних стратегій залучення нашої країни до глобальних освітніх процесів.

Аналіз наукових досліджень за проблемою. Відомий дослідник глобалізаційних процесів, професор Лондонського університету Пітер Скотт влучно визначив роль університетів у контексті глобалізації: «Не всі університети провадять міжнародну діяльність, але всі вони підкоряються процесам глобалізації – почасти як об'єкти і навіть жертви цих процесів, а почасти як суб'єкти або ключові агенти глобалізації» [10, 122]. Важко не погодитися з цими словами, адже вперше в історії університети, зокрема у розвинених англосовітських країнах, стають частиною всесвітньої дослідницької мережі, а провідні вчені мають безпрецедентний вплив на розвиток суспільства у глобальному масштабі.

На подвійній – економічній і культурній – природі глобалізації наголошував у своїх працях редактор наукового часопису «Політика вищої освіти» Гай Нів. З одного боку, стверджує науковець, глобалізація спричинила появу світових ринків, що функціонують у реальному часі традиційних фінансових систем, безпрецедентний рівень залучення прямих

іноземних інвестицій та транскордонну мобільність виробництва. А з іншого – вона базується на всесвітніх комунікаційних, інформаційних, знанневих й культурних системах, котрі формують єдину світову общину [8, 332]. Саме процеси інформаційної комунікації, котрі поєднують міста й нації з різними культурами та рівнем економічного розвитку, а також уможливають комплексну передачу інформації, необхідної для знаннево-інтенсивного виробництва, утворюють симбіоз економічних і культурних аспектів глобалізації.

Вища освіта й наука розглядаються ключовими елементами процесу формування глобального середовища, що продукують знання й технології, створюють транскордонні асоціації та сталі спільноти одноступенів. Дослідницькі університети, котрі пов'язані між собою інтенсивною взаємодією у межах так званих «глобальних містечок» (global cities), і є, на думку П.Маккартні, головними вузлами мережевого глобалізованого освітнього простору [7]. Д. Блум, вивчаючи цей феномен, зауважив, що спостерігається стійка позитивна кореляція між залученістю громадян певного регіону чи країни до вищої освіти та його/її глобальною конкурентоспроможністю і навпаки [3].

Виклад основного матеріалу. Майбутнє залежить від рішень, котрі приймаються нині, бо з часом ці рішення здатні серйозно обмежувати можливості стратегічного планування і розвитку. Повною мірою це стосується управління вищою освітою, в якому важливим є врахування критеріїв довгострокового розвитку та визначення чинників, здатних вплинути на нього в майбутньому. У цій статті ми звернемося до розробок Секретаріату Організації економічного співробітництва і розвитку, здійснених у межах проекту «Майбутнє університетів», щодо вироблення стратегічних рішень з модернізації вищої освіти в країнах-членах цієї організації.

Мова йде про чотири прогностичні сценарії розвитку вищої освіти, котрі розглядаються як методи «послідовного і логічно обґрунтованого опису альтернатив майбутнього, що відображають різні проєкції минулого, сьогодення і майбутнього розвитку, а відтак є основою для подальших дій». Аналітики представили своє бачення у такій перспективі: 1) «Вища освіта як відкрита мережева взаємодія»; 2) «Вища освіта на захисті інтересів і потреб регіональних та місцевих суспільств»; 3) «Вища освіта як нова форма суспільно-державної відповідальності»; 4) «Вища освіта як корпорація» [4, 1].

Проаналізувавши зазначені сценарії, ми дійшли висновку, що два з них найповніше представляють транснаціональний вектор розвитку вищої освіти у XXI столітті, а саме: «Вища освіта як відкрита мережева взаємодія» та «Вища освіта як корпорація». Отже, коротко охарактеризуємо зазначені сценарії.

У межах *першого сценарію «Вища освіта як відкрита мережева взаємодія»* освіта трактується як високо інтернаціоналізована, що передбачає інтенсивну мережеву взаємодію між інституціями вищої освіти, дослідниками, студентами й іншими зацікавленими сторонами, зокрема промисловими підприємствами. Запровадження нових технологій призводить до зміни підходів у викладанні й організації освітнього процесу, зокрема диференціації цільового використання аудиторного часу за рахунок збільшення числа малих тематичних семінарів й інтерактивних дискусій та інтенсифікації індивідуальної роботи зі студентами. Модуляризація освітнього процесу одночасно постає чинником і наслідком широкого використання англійської мови як загальноприйнятної. Міжнародне співробітництво в галузі наукових досліджень посилюється через тісну взаємодію у межах університетів та поміж ними. Воно стає можливим завдяки розширенню доступу до результатів наукових досліджень і збільшення відкритості наукового знання.

Модель відкритої мережевої взаємодії базується на широкому співробітництві. Посилення такої взаємодії ВНЗ і поступова гармонізація систем вищої освіти дозволяє студентам різних країн обирати програми для навчання із глобальної мережі постачальників освітніх послуг, а також структурувати індивідуальні навчальні плани. Таку модель навчання можна назвати автономною, оскільки студенти мають можливість навчатися за кордоном, відвідувати унікальні курси в он-лайн режимі в будь-якій точці земної кулі за допомогою мережі Інтернет. Розвиток мережевої взаємодії на основі новітніх технологій дозволяє ВНЗ, у тому числі із країн, що розвиваються, котрі не зорієнтовані на науково-дослідницькі

розробки, отримувати й широко використовувати результати наукових досягнень й досліджень, отримувати переваги від розвитку наукового знання. Учені й студенти, які не мають необхідних ресурсів для реалізації наукових досліджень, отримують доступ у реальному часі в мережі Інтернет до дослідницького інструментарію (моделювання, комп'ютеризації і візуалізації результатів наукових досліджень) для подальшого вторинного аналізу, котрий використовують лише ВНЗ з найсучаснішим устаткуванням. З часом посилення взаємодії уможливить створення основи для більш відкритих та довірливих стосунків між університетами і приведе до спрощення процедур визнання освітніх послуг, котрі пропонують зарубіжні партнери [1, 122].

Вивчення автентичної літератури з теми дослідження показало, що останніми десятиліттями широкого розвитку набули міжнародні дослідницькі проекти на засадах партнерства, консорціуми, навчання за кордоном. Нові можливості для розвитку сфери освіти і наукових досліджень відкрилися внаслідок швидких темпів комп'ютеризації та дешевих засобів комунікації завдяки розвитку мережі Інтернет. Набуває поширення культура відкритості й доступності інформації й знання в цілому, котра дещо ускладнює звичні традиції інтелектуальної власності. Експерти переконані, що реалізація цього сценарію можлива на основі розвитку добровільного внутрідержавного та міждержавного співробітництва, а також внутрі- та міжуніверситетської взаємодії, що забезпечує послідовну гармонізацію різних систем вищої освіти [9, 56].

Отже, становленню і розвитку міжнародних мереж взаємодії сприяють зниження вартості комунікаційних та перевізних послуг, інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а також широке визнання концепції відкритого знання (open knowledge), відповідно до якої необхідно допускати більшу відкритість результатів наукових досліджень у тому сенсі, що наукові розробки і діяльність учених підтримуються переважно на кошти платників податків. Одним із вдалих прикладів побудови спільного освітнього простору на регіональному рівні є Болонський процес, що забезпечує гармонізацію окремих напрямів вищої освіти в країнах Європи, а також суттєво впливає на подібні зміни з модернізації освітньої сфери в інших регіонах світу.

Згідно з *четвертим сценарієм «Вища освіта як корпорація»* вищі навчальні заклади включені у глобальну конкуренцію за надання освітніх та дослідницьких послуг на комерційній основі. Викладацька й дослідницька діяльність ВНЗ великою мірою розрізнені через включення цих послуг до переліку зобов'язань Генеральної угоди з торгівлі послугами СОТ¹. Значну частину глобального ринку освітніх послуг складають послуги професійної освіти. Університети працюють в умовах жорсткої конкуренції за залучення студентів, а відтак відкривають нові інститути й філії за кордоном, реалізують франчайзинг освітніх програм тощо. Загальновизнаною мовою наукових досліджень і програм післядипломної професійної освіти є англійська мова, у той час як для програм додипломної освіти використовують національні мови територіальної приналежності ВНЗ. Діяльність більшості транснаціональних інституцій вищої освіти і реалізація міжнародних транснаціональних програм практично повністю забезпечується людськими ресурсами приймаючої країни. Розвиток міжнародного ринку послуг вищої освіти й наукових досліджень відбувається на комерційній основі. Інститути вищої освіти орієнтовані переважно на надання послуг, що є предметом їх комерційної діяльності й основним джерелом прибутків. У результаті такого розподілу дослідницькі інститути переживають певні труднощі у наданні якісних освітніх послуг, у той час як більшість професійних та класичних ВНЗ практично повністю орієнтовані на викладання.

Більшість сегментів ринку освітніх послуг формуються відповідним попитом і регулюються правилами організації й ведення бізнесу, зокрема, залежністю від споживчого попиту, орієнтацією на ефективність управління й адміністрування ВНЗ. Водночас, найпрестижніші університети формують пропозицію й регулюють свою діяльність на основі

¹ Генеральна угода про торгівлю послугами (GATS – General Agreement on Trade in Services) – багатосторонній договір, що регламентує правила міжнародної торгівлі та інвестування у сфері послуг.

зовнішньої експертизи. Уряди продовжують підтримувати й субсидувати дослідницьку й викладацьку діяльність ВНЗ у некомерційних галузях освіти, а саме: археології, вивченні прадавніх мов тощо. Однак, згідно з принципами вільної торгівлі державне фінансування не порушує процесу торгівлі у комерційному секторі функціонування ВНЗ. Окремі інститути і навіть цілі системи вищої освіти спеціалізуються відповідно до галузей конкурентних переваг. Це приводить до становлення й розвитку міжнародного розподілу праці у сфері вищої освіти, в результаті якого одні країни досягають престижу у сфері надання якісних програм додипломної вищої освіти, а інші – стають успішними завдяки програмам післядипломної професійної освіти й реалізації наукових досліджень. Країни, що розвиваються, поступово нарощують конкурентний потенціал у специфічних галузях наукових досліджень, звичайною практикою стають аутсорсингові дослідження.

У межах дослідницького сектору відбувається боротьба за всесвітньо відомих, провідних учених. Основні дослідницькі проекти фінансуються державою, однак на основі відкритих й справедливих конкурсних процедур, відповідно до яких дослідницькі центри з усього світу можуть подавати заявки на участь у конкурсі. Відбувається швидке посилення спеціалізації дослідницького сектору. Важливим джерелом інформації про переваги різних освітніх послуг слугують міжнародні системи рейтингів [1, 126].

Фахівці стверджують, що реалізація цього сценарію можлива за умови застосування певних форм лібералізації торгівлі освітніми послугами. Подібні зміни підтримуються низькою собівартістю комунікаційних і технічних засобів передачі даних, а також посиленням міграції населення в цілому. Велике значення має збільшення приватних коштів у загальній сумі фінансування й забезпечення галузі вищої освіти, що сприяє визнанню послуг у галузі вищої освіти нарівні з іншими видами послуг на міжнародному ринку. Зацікавлені сторони у розвитку сектору послуг вищої освіти приходять до висновку про нераціональне збереження обмежень у цьому секторі національних ринків й необхідності включення послуг вищої освіти у процес міжнародної торгівлі і конкуренції, як це відбулося в інших, переважно, державних секторах. Освітні й дослідницькі послуги включено до переговорів позиції країн в межах Генеральної угоди з торгівлі послугами СОТ. Австралія, Малайзія, Нова Зеландія, Сінгапур, Велика Британія здійснюють перехід національних систем вищої освіти на експорт послуг в галузі вищої освіти і наукових досліджень. Комерціалізація послуг вищої освіти, що бурхливо розвивається протягом останнього десятиліття, призводить до значного зростання показників мобільності освітніх програм і університетів у цілому. В останню декаду зросла конкуренція університетів за залучення іноземних студентів. Водночас збільшилося фінансування наукових досліджень з приватних джерел та кількість приватних дослідницьких проектів [9, 105].

Закцентуємо, що отримавши перший імпульс серед країн-піонерів, нині торгівля послугами у галузі вищої освіти набула широкого розповсюдження й стала всесвітньою практикою, що швидко розвивається. Збільшилася кількість країн, котрі відкрили ринки освітніх послуг, підписавши Генеральну угоду з торгівлі послугами СОТ або двосторонні угоди про вільну торгівлю. Транснаціональні послуги освіти складають суттєву частку в національних економіках країн. Так, лише прибутки від мобільності студентів у сукупних прибутках від експорту послуг становлять 40 млрд. дол. США [2, 48]. Кількість країн, котрі запроваджують повну оплату за навчання для студентів, стабільно збільшується.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, зазначимо, що транснаціональний вектор розвитку вищої освіти не є новим явищем. Протягом останніх двадцяти років підвищений попит на освітні послуги в галузі вищої освіти значно перевищив матеріальні й людські ресурсні можливості окремих країн щодо їх задоволення, а відтак спровокував феноменальне зростання академічної мобільності та розвитку транскордонних форм вищої освіти. Про це переконливо свідчать статистичні дані, оприлюднені у Звіті «Глобальна мобільність студентів 2025» Міжнародної програми розвитку освіти Австралії, що прогнозують глобальне посилення попиту на міжнародні освітні послуги з 1,8 мільйона студентів у 2000 р. до 7,2 мільйонів у 2025 р. [5, 3]. Маємо розуміти, що ці приголомшуючи

показники віддзеркалюють, у певний спосіб, як потужні виклики так і широкі можливості щодо розбудови вищої освіти на національному та міжнародному рівнях. Оскільки студенти не припиняють рухатися у зарубіжжя для навчання, вони стають важливим компонентом міжнародного виміру у становленні вищої освіти. Але сама по собі академічна мобільність студентів не може задовольнити попит на вищу освіту у густонаселених країнах, котрі інтенсивно формують стратегічний людський капітал за рахунок максимальної залученості до глобального суспільства знань, що, у свою чергу, спричиняє експоненціальне зростання кількості транснаціональних навчальних програм та провайдерів останніх. Такі інноваційні форми навчання й моделі співпраці у змозі запропонувати студентам різноманітні освітні програми для опанування у країні постійного проживання. Отже, у результаті нових потреб людини в освіті, цільових установок міжнародних організацій, формування світового ринку праці, а також державних цілей зближення національних систем освіти, у глобальному суспільному просторі уже сформувалася практика надання транснаціональних освітніх послуг, яка швидкими темпами набуває ознак єдиного світового освітнього простору.

Література

1. ОЕСР. Четыре сценария будущего развития высшего образования / Перевод с англ. языка О.В. Перфильевой // Вестник международных организаций. – 2009. – № 1 (23). – С. 121 – 128.
2. Alderman G. The Globalization of Higher Education: Some Observations Regarding the Free Market and the National Interests / Geoffrey Alderman // Higher Education in Europe. – 2001. – № XXVI (1). – P. 47 – 52.
3. Bloom D. Raising the Pressure: Globalization and the Need for Higher Education Reform / D. Bloom. – Creating Knowledge: Strengthening Nations: The Changing Role of Higher Education: Monograph. – University of Toronto Press: Toronto, 2005. – P. 21 – 41.
4. Four Future Scenarios for Higher Education: Analytical paper for the Conference "Higher Education to 2030". – OECD Center for Educational Research and Innovation (CERI), 2008. – 10 p.
5. Global Student Mobility 2025: Forecasts of the Global Demand for International Higher Education. – International Development Programme Education Australia: Canberra, September 2002. – 6 p.
6. Marginsom S., Van der Wende M. Globalization and Higher Education: Education Working Paper № 8. / Simon Marginsom, Marijk van der Wende. – OECD Directorate for Education, 2007. – 85 p.
7. McCartney P. Global Cities, Local Knowledge Creation: Mapping a New Policy Terrain on the Relationship between Universities and Cities / P. McCartney. – Creating Knowledge: Strengthening Nations: The Changing Role of Higher Education: Monograph. – University of Toronto Press: Toronto, 2005. – P. 205 – 224.
8. Neave G. Editorial: Academic Freedom in an Age of Globalization / Guy Neave // Higher Education Policy. – 2002. – Vol.15. – P. 331 – 335.
9. Santiago P., Tremblay K., Basri E., Arnal E. Tertiary Education for the Knowledge Society: OECD Thematic Review of Tertiary Education: Synthetic Report / Paulo Santiago, Karine Tremblay, Ester Basri, Elena Arnal. – Volume 3. – OECD, 2008. – 204 p.
10. Scott P. Massification, Internationalization and Globalization / P. Scott. – The Globalization of Higher Education: Monograph. – The Society for Research into Higher Education/Open University Press: Buckingham, 1998. – P. 108 – 129.

Аннотация. В статье рассматривается актуальная проблема глобализации образовательного пространства, которая стремительно развивается в начале XXI столетия как ключевой принцип построения отношений в мире. В ней охарактеризовано влияние глобализации на генезис социальных процессов, который сопровождается осознанием важности транснационального вектора развития высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, глобализация.

Summary. The article is devoted to the actual problem of educational area globalization which is rapidly developing in the beginning of the XXI century as a key principle of international relations formation. In it the impact of globalization on genesis of social processes has been characterized. It is stated that the importance of education in global society is highly realized.

Key words: higher education, globalization.

Надійшла до редколегії 07.10.2011 р.

УДК 378.37 (09)

Авшенюк Н. М.

АМЕРИКАНСЬКІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті проаналізовано методи роботи з обдарованими студентами, що сприяють розвитку їхніх інтелектуально-творчих здібностей в університетах США. Акцентовано увагу на основних стратегіях розвитку потенціалу талановитих студентів.

Ключові слова: обдаровані студенти, творчість, здібності.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури підтверджують, що протягом останніх десятиліть у США тривають наполегливі пошуки ефективних форм розвитку